

Вопрос спортивной жаргонной лексики в русском языкознании разработан лучше, чем в чешском, однако практический материал наглядно демонстрирует, что синонимичные ряды футбольных жаргонизмов более развиты в чешском языке. Также стоит отметить, что некоторые жаргонные наименования эквивалентны в обоих языках, но есть и такие, которое характерны лишь для одного языка.

Перспективы дальнейших исследований в области жаргонной номинации мы видим в необходимости уточнить, какие лексические единицы относятся к общему жаргону, какие к спортивному, а какие конкретно к футбольному виду жаргона.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Елистратов А.А.* Именная нетерминологическая лексика спорта // Елистратов А.А. – Вестник Челябинского государственного университета. – № 34 (172). – 2009. – С. 26-32;
2. *Ерофеева Е.В.* Вариативность в жаргоне любителей «Формулы-1» [online] Доступный на: http://splr.org/wp-content/uploads/2013/12/ЕрофееваЕ_МАКЕТ.pdf;
3. *Никитина Т.Г.* Футбольный словарь сленга // Т.Г. Никитина, Е.И. Роголева. – М. : АСТ: Астрель, 2006. – 317 с.;
4. *Орлова Н.О.* Сленг vs жаргон: проблема дефиниции [online]. cit. 2012-02-12. Доступный на: http://vestnik.yspu.org/releases/novye_issledovaniy/24_6/;
5. *Machalová M.* Česko-ruský slovník sportovní terminologie // M. Machalová. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. – 247 s.

Совтис Н.М. (Рівне, Україна)

Стан дослідження польської мови українсько-польського пограниччя XIX ст.

Стаття присвячена питанню дослідження польської мови українсько-польського пограниччя XIX ст. Складність цієї проблеми сприяла аналізу польської мови пограниччя в численних лінгвістичних дослідженнях на тему історії польської мови, її періодизації, функціонування мовної системи у XIX ст., соціальних та територіальних діалектів, лексикографії тощо. Серед мовознавчих досліджень переважають праці, присвячені мові окремих письменників або характерним рисам їх творів, а особливо використанню письменниками т.зв. пограничних елементів та їх впливу на літературну польську мову того часу.

Ключові слова: пограниччя, мовні контакти, білінгвізм.

Статья посвящена вопросу исследования польского языка украинско-польского пограничья XIX века. Сложность этой проблемы способствовала анализу польского языка пограничья в многочисленных лингвистических исследованиях на тему истории польского языка, его периодизации, функционирования языковой системы в XIX веке, социальных и территориальных диалектов, лексикографии и т.д. Среди языковедческих исследований преобладают труды, посвященные языку отдельных писателей или характерным чертам их произведений, особенно использованию писателями т.н. пограничных элементов и их влиянию на литературный польский язык того времени.

Ключевые слова: пограничье, языковые контакты, билингвизм.

The article is dedicated to the examination of the existing state of research of Polish language widespread at Ukrainian-Polish frontier in the XIXth century. Complexity of the problem contributed to the number of linguistic investigations of the Polish language at the frontier on the topic of the history of the Polish language, its periodization, functioning of the language system in the XIXth century, social and territorial dialects, lexicography, etc. Most of the linguistic researches are dedicated to the investigation of the authors' language and peculiar features of their literary works. Special attention is paid to the authors' usage of so-called frontier elements and their influence on the literary Polish language of that time.

Key words: frontier, language contacts, bilingualism.

Постановка проблеми. Виділення XIX ст. як окремого періоду, на перший погляд, може виглядати дещо штучним, позаяк певні типові історичні, суспільні, мовні явища, характерні для пізнішого періоду, виникли до 1801 року, а інші тривали і в XX ст. Однак, XIX ст., як стверджує Е. Квапень, – це період надзвичайно насичений і неповторний з огляду на наступні моменти [29, 22]: польський народ в часи розподілів зазнавав утисків від країн поневолювачів, однак брав активну участь в історичних подіях, які відбувалися не лише у власній країні, але й у Європі: похід Наполеона, «Весна народів», листопадове та січневе повстання, що закінчилися численними репресіями.

Окрім того, восьме десятиліття XVIII ст. прийнято вважати початком окремого періоду у розвитку польської мови – новопольським періодом, але перед початком XIX ст. спостерігаємо низку визначних подій: заснування бібліотеки Залуських у Варшаві, Рицарської школи, відділу Інституту ім. Оссолінських у Львові, Варшавського ліцею, Кременецького ліцею, Товариства прихильників наук, відкриття Варшавського університету, активна діяльність визначних діячів: С. Сташца, Ю. Немцевича, ініціатива реформування системи шкільної освіти комісією народної освіти, прагнення до вдосконалення польської мови, намагання

видати граматику польської мови та словник, які з успіхом здійснили О. Копчинський та С.Б. Лінде, розквіт публіцистики – все це не могло не вплинути на розвиток польської мови.

Згідно історично-літературної класифікації XIX ст. охоплювало чотири епохи: просвітництво, романтизм, позитивізм та Молоду Польщу з різними течіями. Надзвичайно важливим явищем був саме розквіт польської літератури власне у самій Польщі та за її межами. В цей час активно розвивається літературна діяльність визначних письменників: А. Міцкевича, Ю. Словацького, К.К. Норвіда, Г. Сенкевича, Б. Пруса, С. Виспянського, С. Жеромського тощо. Творці літературного слова через мову своїх творів впливали на формування польської мови, таким чином збагачувався словниковий склад, утверджувалися нові граматичні норми.

На період XIX ст. припадає промислова революція з активною індустріалізацією і технічним прогресом, міграції з сіл до міст, що вплинуло на зміни у світогляді та народних традиціях, поширення раціоналізму з його розумінням ролі і місця особистості та суспільства. У Польщі надзвичайно важливим для історії національних традицій стає втрата незалежності і процес формування нової нації.

Складність і багатогранність цього періоду сприяла появі численних лінгвістичних досліджень на тему історії польської мови, її періодизації, функціонування мовної системи у XIX ст., соціальних та територіальних діалектів, лексикографії та мові письменників.

Мета нашого дослідження – простежити стан вивчення польської мови XIX ст., в тому числі південно-східного пограниччя, в контексті лінгвістичних досліджень зазначеного періоду.

Польська мова XIX ст. стала предметом розгляду у працях З. Клеменевича «Історія польської мови» [20], С. Дубіша «Розвиток мовної системи польської мови XIX ст.» [12], С. Дубіша «Мовна дев'ятнадцятивічність» [13]. В контексті історії польської мови – у працях А. Брюкнера [7], С. Слонського [39], Т. Лер-Сплавінського [29], Б. Вальчака [41].

До найважливіших наукових досягнень належать монографії І. Баєрової «Польська мова XIX ст. Стан і еволюція» [4; 5], у яких ґрунтовно подано столітній розвиток мови з описом усіх мовних процесів – від фонетики до синтаксису, що дозволило зробити висновок, що мовний розвиток супроводжувала тенденція до нормалізації, яка проявлялася поступовою нормалізацією процесу з мінімальним впливом на його розвиток зовнішніх факторів. Дослідження І. Баєрової надзвичайно важливі для мовознавчої науки, оскільки докладний аналіз граматичної сторони мови став своєрідною площиною для окремих досліджень як, наприклад, ідіостилію

письменника, окрім того, завдяки опрацьованій методології дослідження дозволяє описати мовні зміни інших епох.

Лексичі і стилістиці ХІХ ст. присвятили праці Д. Буттлер «Розвиток польської лексики в другій половині ХІХ ст. [8]», «Змінність значень слів у польській мові кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст.» [9], Т. Скубальянка «Історична стилістика польської мови. Аналіз» [37], А. Круп'янка «Стилiстика листiв Адама Мiцкевича» [24], Г. Карась «Лексичні русицизми у польській мові періоду розподілів» [17] та ін. З огляду на сферу досліджуваного матеріалу, а також застосовану методологію, важливою історично-мовною працею, що заповнює прогалини у дослідженні лексики ХІХ ст. є монографія Е. Квепень «Формування лексичного складу польської мови ХІХ ст.» [28].

Численні розвідки були написані на тему контактів польської мови з іншими мовами та наслідкам їх впливу [28, 31].

Значна кількість праць присвячена саме дослідженню соціальних на територіальних діалектів польської мови зазначеного періоду. До найбільш вагомих слід віднести дві монографії З. Курцовой, у яких здійснено опис польської мови північного і південно-східного пограниччя [25]. У праці «Польська мова Львова і південно-східних Кресів до 1939 року» З. Курцова пише, що намагається завершити і певним чином підсумувати знаковий, складний та неоднозначний в оцінках період розвитку польської мови за її етнічними межами [26, 13]. Перші два розділи присвячені становленню польської мови на тлі політичної історії, у наступних двох розділах описано фонетику, морфологію, синтаксис, лексику та фразеологію. Значну увагу зосереджено на вивченню саме лексики, автор подає її функціонально-семантичну характеристику із врахуванням географії поширення лексем та історії функціонування у попередні епохи. Наслідки впливу польської мови південно-східного пограниччя на літературну польську мову у фонетичній, морфологічній та лексичній системах З. Курцова описує у праці «Про мову поляків на східних кресах» [27].

У своїх працях З. Курцова наголошувала на великій ролі у вивченні мови південно-східного пограниччя, яку відіграли дослідження К. Дейни [10], В. Гархалі [14], С. Грабца [15], М. Лесіва [30].

Серед інших дослідників, які цікавилися питаннями діалектології ХІХ ст. неможливо оминати прізвища І. Басрової [2], Б. Вечоркевича [43], В.Р. Жепки [35].

Мовну ситуацію ХІХ ст. на польському східному пограниччі найбільш вдало окреслено З. Саваневською-Моховою на трихотомічний поділ системи на говірки, соціолект шляхти та загальну польську мову з регіональними рисами [36].

На особливу увагу заслуговує питання лексикографічних праць аналізованого періоду. На жаль, діалектних словників, які б були присвячені саме лексиці південно-східного пограниччя немає, однак у 1900-1911 вийшов у шести томах Словник польських говірок Я. Карловича [19], незважаючи на певні недоліки, словник відіграв значну роль, адже засвідчував «живі» лексичні елементи. На сьогодні у польському мовознавстві відсутній також словник, присвячений словниковому складу польської мови ХІХ ст. На початку ХІХ ст. – у 1807-1814 рр. вийшов словник С.Б. Лінде [31], у якому було розглянуто 600000 слів, вибраних з текстів художньої, публіцистичної та релігійної літератури періоду понад 250 років.

За ініціативи Я. Карловича та за підтримки А. Кринського, В. Недзведзького у Варшаві з 1900 року почав виходити словник польської мови – т.зв Варшавський словник [18], який, на думку авторів, мав стати народним словником на кшталт словника німецької мови братів Грімм. Словник містить близько 270000 слів з варіантами, враховує запозичення, діалектизми, жаргонізми та термінологічну лексику в тому числі ХІХ ст. Автори використовували кваліфікатори діалектної, застарілої, рідковживаної тощо лексики, однак непослідовно, біля значної кількості слів відсутні ілюстрації. Незважаючи на певні недоліки, залишається надзвичайно цінним джерелом для вивчення історії польської мови. Нами засвідчено більше 1500 лексем українського походження, більшість з яких належить до діалектної лексики [1, 12].

Першим словником, під час укладання якого було використано філологічні методи: усі цитати задокументовані, підібрані найбільш показові та відповідні джерела тощо, завдяки яким можна прослідкувати використання лексем у художній літературі, був словник В. Дорошевського. Словник містить близько 120000 слів та охоплює період другої половини ХVІІІ – та середини ХХ ст. Особливо цінним, на нашу думку, є послідовність використання кваліфікаторів, розрізнення історичної та архаїчної лексики та аналітичні дефініції [40].

Однак, серед численних мовознавчих досліджень переважають праці, присвячені мові окремих письменників або характерним рисам їх творів, оскільки мова письменників з однієї сторони формувала мову народу, з другої – була картиною тогочасної мови. У своєму дослідженні ми зосереджуємо увагу на мові творів письменників ХІХ ст., життєвий і творчий шлях яких був пов'язаний з південно-східним польським пограниччям. Темою зацікавлень багатьох дослідників на матеріалі літературних творів стали особливості розвитку мови даного періоду на

всіх мовних рівнях, а особливо використання письменниками т.зв. пограничних елементів та їх вплив на літературну польську мову того часу.

На увагу заслуговує монографічна праця В. Дорошевського, який на основі аналізу мови творів (лексики і словотвору) відомого письменника з Поділля Т.Т. Єжа подав стан польської літературної мови ХІХ ст. Відомий лінгвіст робить цікавий висновок, який, на нашу думку, можна застосувати для характеристики білінгвальної творчості багатьох письменників пограниччя. В. Дорошевський пише, що поняття впливу української мови не варто застосовувати до творчості цього письменника, адже як такого впливу не було, тому що сам Т.Т. Єж – це поляк-українець, свою польськість і українськість відчуває як щось неподільне, що складає нерозривну особливість власної духовної сутності. Звідси виникає взаємопроникнення двох мов у свідомість поляка з пограниччя. Українську мову він відчував як «наріччя польської мови», що відрізняється простотою і ясністю [11, 17.] Мовознавець робить висновок, що враховуючи сентиментальне відношення автора до краю дитинства, навіть намагання створення певного українсько-польського симбіозу, письменник вводить запозичення лише зі стилістичною метою у творах на тематику сільського життя. Всього було зафіксовано близько 60 запозичень [11, 19-27].

Зацікавлення історією польської мови, а також знання культури південно-східного пограниччя та української мови сприяли вибору Я. Залеським дослідження мови творів А. Фредри, що стало темою кандидатської (1965 р.) та докторської дисертацій (1976 р.). В. Курашкевич у рецензії на докторську дисертацію напише: «Дослідження Я. Залеського мови творів А. Фредри належить до найкращих монографій про мову найвидатніших письменників і є цінним досягненням у галузі історії польської літературної мови» [21]. Я. Залеський не обмежився дослідженням лексичної системи творів, а здійснив аналіз у галузі фонетики, морфології, словотвору та синтаксису. Мовознавець засвідчив численні відхилення від загальнопольських норм, кваліфікуючи їх як регіоналізми та говіркові елементи, наявні у пограничному діалекті польської мови, що збереглися завдяки українськомовному оточенню або безпосередньому впливу української мови [43, 153].

Особливе зацікавлення викликає дослідження мови письменників-романтиків, які походили з українських етнічних територій. На думку Т. Лера-Сплавінського, Б. Залеський, С. Гоцинський, А. Мальчевський та Ю. Словацький вживали у своїх творах зі стилістичною метою значну кількість запозичень з української мови, що стало передумовою для проникнення частини цих слів до складу польської мови, які у поєднанні

з ранніми східнослов'янськими запозиченнями, стали одним із вагомих складових елементів польської мови. Ці лексеми надавали екзотичну своєрідність романтичній поезії, що впливала на розвинуту уяву читача того часу, та сприяла остаточній перемозі нового літературного напрямку. «Поетична мова, яку спровадили на нові шляхи перші романтики на чолі з Міцкевичем, розвивалася швидко й бурхливо і протягом короткого часу у творі «Пан Тадеуш», а особливо в блискучих у стильовому відношенні творах Словацького, досягла найвищого в історії польської мови ступеня майстерності і блиску» [29, 259]. Мова творів визначного поета-романтика Ю. Словацького стає предметом дослідження багатьох учених, більшість яких зосереджується саме на лексичних особливостях творів. До числа таких студій слід віднести статті Ф. Славського «Лексика Ю. Словацького» [38], М. Юрковського «Українізми в мові Ю. Словацького». М. Юрковський класифікує українські запозичення, які автор використовував підсвідомо та українізми, які поет вводив у контекст цілеспрямовано. Дослідник звертає увагу на вплив української мови у системі словотвору та словозміни: *-czuk* (cyganczuk), *-un* (krzykun, rzezun, swistun, widun), *-ycha* (guślarycha, jaskolczycha), *-enka*, *-enko* (lutenka, stworzenko, wiszenka). Часто відбувається зміна роду іменників: *błyszcz*, *cień*, *cierń*, *ptaszka* (ж. р.), *obrącz*, *chudzina* (ч. р.), *cudo*, *drewo* (с. р.) [16, 124-125].

Відомий літературознавець А. Болеський у 1956 році опублікує монографічну працю «Лексика Юліуша Словацького», у якій аналізує близько 120 запозичень з української мови. Автор зосереджує увагу на тематичній сфері вживання запозичень, адже більшість відноситься до побутової і виробничої лексики, значна кількість належить до історичної лексики, що зумовлено тематикою творів. [6, 142].

Неможливо оминати численні статті та монографії, присвячені мові творів Ю.І. Крашевського, зосереджені на вивченні впливу т.зв. регіоналізмів або кресових елементів на літературну мову Ю.І. Крашевського. Аналізуючи твори 1838-1859 років, Б. Моронь відзначив значний вплив української мови на лексичну систему творів [32]. На увагу заслуговує дослідження М. Ольми [33] епістолярної спадщини письменника, в якій теж спостерігаються україномовні лексичні елементи. Значну кількість наукових розвідок, присвячених особливостям мови письменника під час перебування на Волині, присвятила Е. Конюш. Використання для аналізу максимально великої кількості творів різної періодизації та тематики дало можливість вирізнити запозичення, які належали до активного словникового запасу письменника від українських елементів, які були введені свідомо у тексти для змалювання місцевого

колориту, чи характеристики певних героїв. Е. Конюш зафіксувала серед східнослов'янських запозичень найбільшу кількість лексем саме з української мови. Дослідниця підкреслила, що цьому сприяло тривале перебування автора на українських землях, а особливо зацікавлення українською культурою і небайдуже ставлення до проблем закріпаченого українського селянства. До таких українізмів належать: *bat'ko*, *bihme*, *bohater* (багач), *czużyna*, *diteńki*, *harno*, *holce*, *horno*, *horodek*, *hrudek*, *kmetować*, *kutia*, *mandrowanie*, *oberemek*, *perestup*, *pryjmak*, *samotużkiem*, *syroiżka* [22, 136]. Т.зв. пограничним елементам волинського періоду Е. Конюш присвятила монографічне дослідження, у якому аналізований матеріал автор порівнювала з аналогічними мовними явищами в інших письменників пограниччя, а також з дослідженнями, присвяченими польській мові пограниччя даного періоду. Кресові елементи, на думку дослідниці – регіоналізми та діалектизми, переважно українського походження, а також як результат власного внутрішнього розвитку польської мови пограниччя та архаїзми, які на той час перебували в активному обігу, часто завдяки українському оточенню, у польській мові переважно вийшли з ужитку [23, 9].

Відповісти на питання, з яким варіантом польської мови маємо справу у творах відомого представника «української школи» – Т. Падури, намагається О. Остапчук, яка аналізує графічні засоби, що передають вимову і зазнають впливу української мови, відхилення від загальнопольських норм в галузі морфології, синтаксису та лексичні особливості. Дослідниця вперше ставить за мету дослідження білінгвальної творчості письменників пограниччя, що віддзеркалює тенденції розвитку обох мов та дає чимало матеріалу для аналізу різного виду інтерференцій [34].

Висновки. Отже, серед численних праць, присвячених розвитку польської мови XIX ст., переважають дослідження, предметом яких є особливості мови творів письменника, використання певних груп лексики, запозичень, а також розвідки на тему територіальних та соціальних діалектів. Дослідження, які б синтезували знання про систему польської мови XIX ст., в тому числі польський периферійний діалект цього періоду, вимагають додаткового опрацювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Совтис Н.* Українські лексичні запозичення в польській літературній мові / Н. Совтис. – Рівне: О.Зень, 2012. – 200 с.;
2. *Bajerowa I.* Galicyjskie osobliwosci leksykalne w listach z końca XIX wieku / Irena Bajerowa // «Zeszyty Naukowe» Uniwersytetu Gdańskiego, Filologia Polska, Prace Językoznawcze 17-18. – 1994. – S. 29-36;
3. *Bajerowa I.* Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja (Ortografia, fonetyka

z fonologią). – T. I. / Irena Bajerowa. – Katowice: Uniwersytet Śląski, 1986. – 176 s.;

4. Bajerowa I. Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja (Fleksja). – T. II. / Irena Bajerowa. – Katowice: Uniwersytet Śląski, 1992. – 242 s.;

5. Bajerowa I. Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja (Składnia). Synteza. – T. III. / Irena Bajerowa. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000. – 184 s.;

6. Boleski A. Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825-1849) / Andrzej Boleski. – Łódź, 1956. – 246 s.;

7. Brückner A. Dzieje języka polskiego / A. Brückner. – Wrocław, Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1960. – 202 s.;

8. Butler D. Rozwój słownictwa polskiego w drugiej połowie XIX wieku / D. Butler // *Slovanské spisovne jazyky v dobi odrozeni.* – Praha, 1974. – S. 97-102;

9. Butler D. Zmienność znaczeń wyrazów w polszczyźnie przełomu XIX i XX wieku / D. Butler // *Poradnik Językowy.* – III. – 1984. – S. 154-164; IV. – 1984. – S. 213-220; V. – 1984. – S. 272-289;

10. Dejna K. Gwara Milna / K. Dejna // *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN.* – IV. – 1956. – S. 7-41;

11. Doroszewski W. Język Teodora Tomasa Jeża (Zygmunta Miłkowskiego) / W. Doroszewski. – Warszawa, 1949. – 417 s.;

12. Dubisz S. Rozwój systemu językowego polszczyzny w XIX wieku / S. Dubisz // *Poradnik Językowy.* – 2005. – Z.7. – S. 14-22;

13. Dubisz S. Językowa dziewiętnastowieczność / S. Dubisz // *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja.* – T. 2. – Kraków: Universitas, 2005. – S. 585-600;

14. Harhali W. O polskiej gwarze okolic Komarna / W. Harhali // *Lud Słowiański.* – II A. – 1931. – S. 55-91, 156-177;

15. Hrabec S. O polskiej gwarze wsi Duliby w b. Powiecie buczackim / S. Hrabec // *Rozprawy komisji językowej ŁTN.* – III. – 1955. – S. 31-76;

16. Jurkowski M. Ukrainizmy w języku Juliusza Słowackiego / M. Jurkowski // *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich.* – Wrocław: PAN, 1974. – S. 105-135, 124-125;

17. Karaś H. Ruscyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów / H. Karaś. – Warszawa: Elipsa, 1996. – 361 s.;

18. Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. Słownik języka polskiego: w VIII t. / J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. – Warszawa, 1900-1927;

19. Karłowicz J. Słownik gwar polskich: w VI t. / J. Karłowicz – Kraków: drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900-1911;

20. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Doba nowopolska (od ósmego dziesięciolecia XVIII wieku do r.1939) / Z. Klemensiewicz. – Warszawa: PWN, 1972. – Cz. III. – 298 s.;

21. Klisiewicz E. Sylwetki uczonych. – Режим доступу: <http://www.up.krakow.pl/konspekt/20/zaleski.html>. – (17.06.14). – Назва з екрану;

22. Koniusz E. Kresowe elementy leksykalne i semantyczne w języku powieści ludowych J.I. Kraszewskiego / Elżbieta Koniusz // *Studia nad Polszczyzną Kresową.* – 1983. – T. 2. – S. 127-138;

23. Koniusz E. *Studia nad językiem Józefa Ignacego Kraszewskiego* / Elżbieta Koniusz. – Kielce: Wyższa szkoła pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego w Kielce, 1992. – 168 s.;

24. Krupianka A. Stylistyka listów Adama Mickiewicza (na wybranych przykładach) / A. Krupianka // *Acta Universitatis Nicolai Copernici «Filologia Polska».* – 1991. – XXXVI, z. 230. – S. 137-148;

25. Kurzowa Z. Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI-XX w. / Z. Kurzowa. – Warszawa, Kraków: PWN, 1993. – 499 s.;

26. Kurzowa Z. *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku* / Z. Kurzowa. – Warszawa – Kraków: PWN, 1983. – 474 s.;

27. Kurzowa Z. *O mowie polaków na kresach wschodnich* / Z. Kurzowa. – Kraków, 1993. – 62 s.;

28. Kwapien E. *Kształtowanie się zasobu leksykalnego*